

החסידות ועומק הפשט: השקפות שונות ביחסם של החסידים לגאון המלבי"ם ולתורתו

תולדותיו בקצרה

הגאון הנודע המלבי"ם, רבי מאיר לייביש ווייסר, נולד בי"ט אדר תקס"ט בעיירה וולוצ'יסק שבגאליציה ונפטר ביום א' ר"ה שנת תר"מ. שימש ברבנות בקהילות רבות, החל מוורשן, קעמפנא בגרמניה עד שבמשך ימי חייו הי' אף ידוע כ"רבה של קעמפנא", ואחר כך התמנה לרבה של בוקרסט ברומניה, אחר כך היה רבה של חרסון באוקראינה, לנשיא שבפולין, מוהילוב ברוסיה הלבנה וקניגסבורג שבפרוסיה, ונפטר כאשר היה בדרך לקבל את רבנות קרמנצוג¹.

המלבי"ם התפרסם בעולם התורני לכל לראש בפרשנותו המקורית על נביאים וכתובים ובספרו על התורת כהנים, וכן בספרו ההלכתי 'ארצות החיים'². אך כגודל פרסומו כך גודל סבלו שסבל בעת כהונותיו השונות ברבנות בעיירות שונות. למרות תהילתו וגדלותו, הרי מחמת סיבות שונות ומשונות נתקל בעוינות רבה בתוך העיירות שניהן בהן ברבנות, כפי שהאריכו כותבי קורותיו.

במאמר שלפנינו נייחד את הדיבור על זוית אחת בחייו, והיא יחסו של המלבי"ם לחסידות ויחס החסידים אליו.

היחס של החסידות

מכל המקורות שנביא להלן מתברר, שהמלבי"ם אהד את החסידות ואת אדמו"ריה, ושלא כרבים מגדולי דורו שהיו עומדים על הגדר, דהיינו שלא היו מזוהים כמתנגדי חסידות מובהקים אך גם לא הצטרפו לתנועת החסידות³, לא מצינו אף צל של ביקורת מהמלבי"ם כלפי החסידות או נגד אחד מאדמו"ריה. להיפך, בהקדמה לספרו 'ארצות החיים' (כפי שנביא להלן) הוא מזכיר שלמד את תורת הסוד אצל אחד מגדולי אדמו"רי החסידות, הרה"ק רבי צבי הירש מזידיטשוב בעל עטרת צבי על הזהר, ואף כתב ספר על הנושא על פיו.

1. כמה ספרי תולדות הופיעו על ימי חייו. במאמר זה נתמקד בפן אחד בלבד, היחס בינו ועולם החסידות.

2. ברסלאו, תקצ"ז.

3. דמות לדוגמא היא החת"ס, שלמרות שהי' תלמידו של ה'הפלאה', הגה"ק רבי פנחס הורוביץ, הרי ידועה הביקורת שכתב על החסידות בתשובתו (או"ח סי' ז). דמות נוספת היא הגאון רבי שלמה קלוגר מברוד (על יחסו המורכב לחסידות ראה 'במעגה"ח' עמ' 51 ואילך).

למרות זאת מצינו שבדורו התייחסו חסידים אליו בחשד מה. יש להניח שאחד הגורמים לדבר הי' עיסוקו בנביאים וכתובים על פי עומק הפשט לפי דרכו המקורית שסלל לעצמו. בימים ההם, כאשר ההשכלה השתוללה במלוא עוזה הסתכלו חסידים בעין עקומה על אלו שלמדו נביאים וכתובים לפי דרך פשטנית מחודשת, שלא בדרכם של רש"י והמפרשים המסורתיים בעקבות חז"ל⁴. כך שדוקא המלבי"ם שנרדף על מלחמתו הקשה במשכילים, נחשד על דרכו שיש בה שמץ וצל של נטיה להשכלה. יתכן גם שהיו סיבות נוספות לדבר, אך אין אתנו יודע דבר ברור.

1234567

אך במרוצת הזמנים הוכרו אצל כולם גדלותו ודרכו המיוחדת של המלבי"ם, עד שגם החסידים של כל החוגים העריצוהו כגאון ה"מאיר עיני חכמים".

במאמר שלפנינו נעקוב אחרי התפתחות זו שראשיתה עוד בימי חיי המלבי"ם וכיצד באה לידי ביטוי גם בדורינו. נביא תיאורים, התרשמויות ומסורות, בכדי לתת תמונה חיה ומקיפה של נושא זה. יש לציין שיש בין הקטעים דברים סתומים המשקפים את רוח הזמן שבו נכתבו.

מאמר המסכת

רוזין

ספרות

החסידים שהפגינו ידידות והערצה גדולה למלבי"ם בחייו, הם חסידי סדיגורא בימי האדמו"ר הרב הקדוש רבי אברהם יעקב בן הרה"ק מרוזין. הדברים לא היו מובנים מאליהם אלא התפתחו בעקבות יחסו החיובי של האדמו"ר.

על הערצה זו אנו קוראים במסורת מאוחרת. בספר 'נהרי אש'⁵ מובא: "דיבר [רבי שמעון מזעליכאו] על גדולת הגאון מלבי"ם ז"ל ופירושו ואמר פירוש המלבי"ם ז"ל ביחזקאל מ-מ"ו על צורת בנין הבית בעתיד הפירוש הזה בודאי כתב ברוה"ק ששרה עליו בעת כתיבתו, על פירוש שיר השירים אמר רבינו כי ברור כי זאת אחת מן הכוונות של שלמה המלך ע"ה בשיר השירים. כן סיפר כי רבינו המלבי"ם ז"ל הי' פעם אחת בסאדיגורא אצל הרה"ק ר' אברהם יעקב זי"ע בנו של רבינו הקדוש מרוזין זי"ע ובצאתו לווה הרה"ק מהרא"י ז"ל את המלבי"ם ז"ל עד פתח החצר והי' זאת לפלא בעיני הרואים שלא ראו

4. במיוחד נודעו דבריו החריפים של ה'בני יששכר', הגה"ק רבי צבי אלימלך שפירא, ב'הוספות מהרצ"א' לספר 'סור מרע ועשה טוב' (עשה טוב אות ד): "ובתנ"ך נ"ל בעתים הללו ימעט בלימוד פירושי הפשטנים חוץ פירש"י שהוא כרכא דכולא בי' בנתיבות חז"ל חכמי האמת ודבריו לפי פשט מיוסדים על אדני האמת ואינם נוטים מדרכי נתיבות אמיתיים דברי חז"ל משא"כ בעלי הפשט הגם שלפי דורם גם עליהם יתאמר מאמר חז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו אבל בדורותינו אלה שבעוה"ר נתרבו כתות המופקרים ההולכים אחרי שרירות לבם ובהפקירא נחא להם לא רציתי להרחיב הדיבור בהם, מחוייב כ"א להגות בתנ"ך עפ"י יסודות חז"ל". אולם ראה להלן בפנים בפרק "מונקאטש", מה שכתב נכדו הגה"ק רח"א ממונקאטש אודות המלבי"ם.

5. אוסף כתביו של רבי שמעון ענגיל מזעליכאו, עמ' רכ.

זאת בסאדיגור מעולם, ופנה אליהם הרה"ק מסאדיגור ז"ל ואמר אליהם אל תתפלאו כי הוא חוקר אלקי איש אלקים, 'דער יוד איז איין חוקר אלקי איש אלקים' [=היהודי הזה הוא חוקר אלקי].

ביקור זה אכן מתואר בפרוטרוט בספר 'מחצר הרבי'⁶, בידי מי ששהה אז בחצר הרה"ק רא"י:

"דבר ידוע ^{הנחלק} שחסידים מחצרות אחרות אינם אווזים יותר מדי מהמלבי"ם. יש מאלו שאף מחמירים לא להחזיק את פירושו בבית. אמת, הוא אינו טריפה אצלם כמו ה"ביאור" של מענדלסאהן, אך בכל מקרה לא כשר כמו ה"מצודות"⁷. לפיכך מדובר בצעד מתקדם שהרבי הזקן ז"ל החזיק בספרייתו את התנ"ך בפירוש המלבי"ם וגם התיר למלמד של ילדיו שילמד תנ"ך בפירושו של המלבי"ם. מובן מאליו שחסיד סדיגורא חיקו מיד את הרבי וספרי המלבי"ם נקנו בכל הקלויזים של סדיגורא.

הסיפור כיצד הכשיר הרבי מסדיגורא את המלבי"ם הוא כך:

בשנת תר"כ עזב המלבי"ם את רבנותו בגרמניה והתמנה לרבה של בוקרסט, בגלל אי התפשרותו בעניני יהדות ואי וויתור לבעלי-עבירה העשירים, קנה לעצמו אויבים מושבעים בתוך הקהילה וסבל מהם מחלוקת ורדיפות רבות. כך נמשך הדבר במשך חמש שנים רצופות.

בהזדמנות מסוימת סיפרו חסידי סדיגורא מבוקרסט להרבי ז"ל את צרותיו ואת סבלו הקשה של הרב מקעמפנא (המלבי"ם) מאת רשעי הקהילה. הרבי חקר אותם על דרכיו, ואחרי שהרהר קמעא העיר שמצוה גדולה לחזקו.

מאז התחילו חסידי סדיגורא לתמוך בו ועודדו אותו שיוכל לעמוד איתן נגד מצריו. מתנגדיו של המלבי"ם שהיתה להם השפעה רבה בממשל, החליטו אחת ולתמיד להיפטר ממנו בכל אמצעי שיזדמן. כעסם הגדול הי' בגלל שלא חסך את שבט פיו ולשונו נגד הגבירים גסי הרוח והמתירנים וקרע מהם את מסיכות הצביעות. הגיע הדבר עד שהלשינו נגד המלבי"ם שבדרשותיו הוא מסית את העם נגד המלוכה עד שבשבת באמצע דרשתו התנפלו עליו שוטרים והשילו מעליו את טליתו וסחבו אותו בבזיון למעצר.

כל הטירחא והקשרים של חסידי סדיגורא לשחררו לא הועילו ואי לכן הודיעו על המאורע תיכף לרבי על ידי שליח מיוחד.

חסידים מספרים שכאשר השליח הגיע לחדרו של הרבי הי' לפני הרבי ספר תהלים פתוח כאשר סיים לקרות הפרק המסתיים בפסוק: "וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה

6. ר' יצחק אבן "פון דעם רבינ'ס הויף" פרק 29. כאן בתרגום חפשי ללשון קודש.

7. פירושי 'מצודת דוד' ו'מצודת ציון' על הנ"ל לרבי דוד (ובנו ר' הלל?) אלטשולר. כידוע התקבל הפירוש באהדה בעדת החסידים.

קרנות צדיק". מקורבי הצדיק הסיקו מכך שהרבי אווז את המלבי"ם לצדיק שבקרוב יחזור לגדולתו וכבודו כאשר שונאיו ינחלו מפלה מוחצת.

....המציאות הייתה שהרבי כתב מכתב בקשה אישי לר' משה מנטופיורי שינצל את קשריו עם הממשל הרומני לשחרר את הגאון הנודע ממאסר.

ואכן מנטופיורי השתדל היטב אצל הממשלה הרומנית והגאון השתחרר בתנאי שיעזוב מיד את רומניה.⁸

המלבי"ם בנסיעתו ערך ביקור בסדיגורא בכדי להודות עבור דאגתו שדאג לטובתו במשך הזמן ששהה בבוקרסט ועל השחרור.

הרבי חלק אז כבוד גדול למלבי"ם. הוא ביקש שיישב לידו וציווה למקורביו שיעזבו את החדר שכן רצונו לבלות אתו בארבע עיניים במשך שעה, מאורע שהוא נדיר מנדיר בתולדות סדיגורא. עד היום לא נודע תוכן הדברים ששוחחו ביניהם.

הרבי ז"ל ליווה את המלבי"ם, ואחר כך העיר למקורביו בזה הלשון: "יהודי חרד, יהודי צדיק!"

דיבורים כאלו מפורשים מפה קדוש של הרבי התקבלו אצל החסידים כסמיכה מפורשת. מאז נחשב המלבי"ם אצל החסידים כ"אחד משלנו".

על שיחה נאה משל המלבי"ם המיוחסת, מתוך היסוס, לביקור יחיד זה, אנו קוראים במקור אחר:⁹

"שמעתי שהק' מהרא"י מסאדיגורי זצ"ל שאל להרה"ג המלבי"ם זצ"ל שיפרש לו דברי הילקוט דכתיב ב' בזה"ל בשעה שעקד אאעה"ש את יצחק בכה בכי' גדולה ויאמר הנני דואג על איבוד דמיו ואיני דואג על איבוד ימיו. והשיב לו הגאון ז"ל דהנה יש פלוגתא אם נתערבו שני מיני דמים על איזה מהן יזה ודעת החכמים שישפוך והנה גם יצחק

8. יש לציין שלפי תעודות מקוריות על הפרשה שנכתבו בידי המלבי"ם ובני הדור שהיו מעורבים בפרשה הרי המתואר כאן, שהי' מקובל אצל כותבי תולדות המלבי"ם במרוצת הדורות, אינו מדויק כלל, ראה י. גלר 'עלי ספר' יט עמ' 141. לפי המסמכים לא סחבו אותו באמצע דרשה למאסר, אלא הוציאו איסור לדרוש ומאז פעלו לגרשו מרבנות העיר. בעש"ק שבת פר' זכור תרכ"ד גורש המלבי"ם מרומניה כאשר לפי דברי המלבי"ם עצמו "אנשי חייל מזוינים הקיפו את ביתי בלי לתת איש לצאת ולבוא לקחוני בחזקה אל העגלה אשר הביאו... וביאנו בליל ש"ק לעיר גיורגיו שם השלכוני אל הבור... וביום השבת הובילוני על ספינת דגוה ואלפים יונים מלוים אותי בלעג ובוז... ויניחו אותי מעבר לגבול טורקייא". בין המסמכים יש פנייה למשה מנטופיורי שנשלחה אליו אחרי גירושו לבקש שהוא יפנה לממשלה הרומנית שיחזירו את המלבי"ם, אך כנראה ללא הצלחה. ולפי"ז צריך בירור איזה תפקיד נועד לאדמו"ר מסדיגורא בפרשה זו. יתכן שכל האמור הי' לאחר גירושו. וצ"ע.

9. 'אילנא דחיי מטעמי יצחק' פר' וירא עמ' 18. יש לציין שפירוש זה מיוחס במקורות אחרים לאדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש זצ"ל בפגישתו עם המלבי"ם! על הגירסאות השונות והמשונות של פירוש זה האריך הר"י מונדשיין ראה כרם חב"ד א עמ' 87-88.

אעה"ש הי' בכור ועולה וא"כ נתערב שני מיני דמים דלדעת חכמים ישפוך ואז לא יעלה העולה לרצון לפניו ית' וזהו שאמר אאעה"ש הנני דואג על איבוד דמיו היינו שצריך לשפוך הדמים שלו וילך לאבדון ואיני דואג על איבוד ימיו היינו שעל הימים שלו לא הי' חס כיון שהוא צווי השי"ת אך ע"ז הי' מצטער כיון דלא יעלה לרצון לפניו ית'".

אך המלקט, הרב רבי יצחק מרדכי פאדוואה מפרשיסחא, מסיים בהיסוס: "ואינני מקבל אחריותו עלי כי מי יודע אולי הוא מאמר בדוי אך יען שהוא דבר נכון כ[תבתי]".

תעודה מעניינת שנותרת מיחסים אלו התפרסמה בספר 'אגרות הרה"ק מרוזין ובניו'¹⁰, היא הקדשתו מלאת ההערצה של המלבי"ם שכתב על שער ספרו 'ארצות החיים' שהעניק לאדמו"ר רא"י מסדיגורא:

להרב הקדוש רועה ישראל משם רועה אבן יש[ראל]...

הרואה וצופה רכב ישראל ופרשיו...

הצבי ישראל קדוש יאמר לו מו"ה א[ברהם יעקב]

ראש גולת אריאל מנחה [היא שלוחה]

מאת המחבר דורש שלומו

מאיר ליבוש מלבים

זידיטשוב

כפי שכבר הזכרנו במבוא, זיקת המלבי"ם לחסידות אינה רק של ידידות וביקורי גומלין בלבד. בהקדמה לספרו 'ארצות החיים' כאשר הוא מזכיר את חיבורו על תורת הסוד בין שאר הספרים שחיבר, הוא כותב שאף למד תורת הנסתר אצל הגה"ק מהר"צ מזידיטשוב בעל 'עטרת צבי':

"מגילת סתרים בחכמת האמת אשר האיר עיני בה מורי בחכמה זו איש קדוש גאון צבאות ישראל מוהר"ר צבי זצ"ל מזוטשוב" (!).

למרות זאת קיימת מסורה מעורפלת על חיכוכים בינו לבין חסידי זידיטשוב הנובעים דוקא מקשר זה. כך מסופר ב'אלף כתב'¹¹:

"לה"ג מלבי"ם ז"ל, לזאת דברו עליו החסידים באשר הי' תלמיד העט"צ [=העטרת צבי] על הזוה"ק ולמד אצלו איזה חדשים נסתר, והג' העט"צ התנה עמו שאם יראה אצלו דבר תמוה אל ישאל למה עשה ככה, כי אם ישאלוהו יסלקוהו מללמוד עמו, ואחר איזה חדשים

10. ח"א עמ' ר.

11. להר"י ווייס אב"ד ווערבו, בני ברק תשנ"ז ח"ב עמ' פט אות תשפ"ה.

ראה שהעט"צ לומד בתנועה ועושה תנועות משונות עם ידיו ולא יכול המלבי"ם להתאפק ושאלו אם כי אצטרך להפרד יגיד לו רבו מה זאת, והשיבו, שבזה הראה לאנשי כפר הסמוך לשם אשר בער שם תבערה פתאום שיצילו עצמם".

עם זאת מסיים שם: "והגה"ק ר' אייזיק מזידיטשוב [תלמידו המובהק של הגה"ק בעל העטרת צבי וממלא מקומו] כיבד להמלבי"ם מאד".

אוצר החכמה

בעלזא

על יחסם החיובי של אדמו"רי בעלזא למלבי"ם אנו קוראים במסורת חסידי בעלזא¹²: בעת הביקור [של הרה"ק רבי אהרן מבעלזא] הזה אצל הרב עמיאל, בראות מרן שם את תמונת המלבי"ם אמר "המלבי"ם היה איין ערליכער איד".

בהקשר לכך מספר הרה"ח ר' ישראל קלפהולץ נ"י את הדברים ששמע מפ"ק של מרן [רבי אהרן] זצ"ל אודות העובדה שבשעתו היו כאלו שזלזלו קמעא בכבודו של המלבי"ם עפ"י טענות שונות. "פלא הוא שאדם כזקני ז"ל (כ"ק אדמו"ר מהר"י [מורינו רבי יהושע]) - ספר מרן - לא רצה להסתמך על הדבורים שנשמעו בפי העולם על המלבי"ם, והוא היה סקן לדעת אם קיים יסוד כלשהוא לדיבורים אלו. לשם כך שלח את איש סודו לבית המלבי"ם - כדי לתהות על קנקנו - וצוהו לשהות שם במשך תקופה מסויימת ולעמוד על דרך עבודתו והתנהגותו של המלבי"ם מן הבוקר ועד הערב. כאשר הלה חזר לבעלזא הסתגר עמו זקני ז"ל בחדר וחקר אותו ביסודיות על מה שראה לאחר ששליחו המיוחד ספר לו את אשר חזה, אמר זקני ז"ל דברים נעלים על המלבי"ם בהוסיפו שהוא "איין ערליכער איד [=יהודי צדיק]". ומאותו יום והלאה כאשר ניסו להכנס אליו חסידים ולדבר על המלבי"ם, לא רצה כלל לשמוע אותם ולהאזין לדבריהם - סיים מרן".

מונקאטש

בעוד שהבאנו לעיל במבוא שחסידים חששו מדרכו הפשטנית המקורית של המלבי"ם, הרי בדורות מאוחרים מצינו אצל הגה"ק רח"א ממונקאטש, שכידוע הצטיין בהבחנותיו החריפות והחדות, שלמרות שכותב במעלת פירוש רש"י על המקרא בכל זאת מעלה על נס עבודת פרשנות הפשט של המלבי"ם.

בספרו 'דברי תורה'¹³ אחרי שמאריך לבאר את מעלתו הגדולה של פירוש רש"י המיוסד על חז"ל כשתוכו רצוף סוד הוא ממשיך:

"והן אמת כי אין לבטל ח"ו לימוד הפשט שהוא אחד מחלקי הפרד"ס (והוא בשרשו באמת אחד עם דרשת חז"ל שמכוונים על דרך הפשט כמו שנמצא בספרי הגר"א כמה

12. 'דבר חן' ספר זכרון להרב בעריש אורטנר מהדורת תשס"ו עמ' 129. 'אדמורי בעלזא' ח"ב עמ' פה.

13. מהדורא רביעאה אות קיג, קיד.

פעמים וגם המלבי"ם בחיבורו על תורת כהנים בהקדמתו ובכל חיבורו שם הראה נפלאות בזה (ואכמ"ל) וזולת הפשט הרי זה נוטה מדרך האמת בתורה שניתנה ונשתלשלה לעולם העשיה ברצון נותן התורה יתברך שמו (בחלק ועולם הפשט)¹⁴.

ויזניץ

מעניין להביא כאן את הנכתב בהערצה גלויה על ידי שני אדמו"רי וויזניץ - שמסתבר שמשקף נאמנה את דעת אבותיהם אדמו"רי וויזניץ לדורותיהם בני איזור בוקרסט - בפנקס של המלבי"ם הנמצא בית הכנסת בבוקרשט שבו מעורר לבות בני ישראל לתורה ויראת השם¹⁵.

בעת ביקור האדמו"ר רבי חיים מאיר מויזניץ כתב שם:

לס' מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

באתי הלום להתפלל בבית מדרשו של הגאון המפורסם לשם ולתפארת מוה"ר לייביש זצלה"ה ומנהלי הביהמ"ד הראו לי פנקס של הגאון הנ"ל וקראתי דבריו החוצבים להבות אש מעורר לבות בני ישראל לתורה וליראת השם והיה לי לעונג רב.

ה"ר מלפני אדון כל להוציאנו מאפלה לאור גדול ויטה לבבנו לעבוד שכם אחד ללכת בדרכי אבותינו מדרכינו וישלח לנו משיחו הנאמן אמן.

בעה"ח כא תמוז תרצ"ט פה באקארעשט יע"א.

חיים מאיר באאמו"ר מהר"י זצלה"ה מויזניץ

ובאותו דף מצינו רשימה נוספת של אחיו הרה"ק בעל 'דמשק אליעזר' מויזניץ בעת ביקור כחמש שנים אחר כך:

...בעה"ת עשרה בשבט ה'תש"ד הלכתי לבית הכנסת של הרב הגאון מלבי"ם ז"ל להשתתף בשיעור דף היומי של הרה"ג רב הכולל דמדינתנו... הרצה את השיעור... ובטוב טעם ונהניתי הנאה לסיבה שראיתי שאנשי ביהמ"ד הזה הראו סימנים מובהקים מאד שרצונם ללכת בעקבות הגאון זצ"ל שעל שמו נקרא הביהכנ"ס.

בעש"ק פ' משפטים הואילו מנהלי ביהכנ"ס להזמיני להתפלל שם וכמו כן ערכו סעודת שבת נהדרה. מה מאוד שמחה נפשי לראות כמה מאות יהודים יושבים יחדיו ונהנים מתוך אחוה ושמחה גדולה של ש"ק.

14. והדברים מענינים במיוחד על פי מה שהבאנו לעיל הערה 4 מדברי זקנו ה'בני יששכר' על חשש לימוד פשט שלא על פי רש"י.

15. 'מים מקדם רישומים וזכרונות' מאת יצחק דוד רזמוביץ ברוקלין תשנ"ד.

יה"ר שנזכה בקרוב ליום שכולו שבת ואור התורה... בבית מדרש של מאיר עיני חכמים.
אמן.

בעה"ח א' דר"ח אדר תש"ד פה באקערשט.

הק' אליעזר בהה"צ מוהר"י זצלל"ה מוויזניץ ¹²³⁴⁵⁶⁷

חב"ד

לענין יחס אדמו"רי חב"ד להמלבי"ם:

ב'רשימות הרב"ש עמ' כה: "פעם אחת בשבת פרשת לך לך בעת הסעודה אמר כ"ק [אדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש] שליט"א על דבר הפשטנים והדרשנים בתורה על דרך הפשט והדרוש והי' הדיבור מהרב הגאון מלבי"ם זלה"ה (בדרשותיו בספרו על התורה) שאין זה מספיק כלל מה שדורש בספריו בתורה, ואמרתי לו הלא גם בס' אור החיים הקדוש מביא על דרך דרוש, אמר כ"ק עש איז עפעס אנדערש [=זה משהו אחר]."

ומובן שסובר שספר 'אור החיים' הוא באופן אחר לגמרי ואינו דומה כלל".

כמו כן במסורת חב"ד מסופר בעל פה, שהמלבי"ם אף הגיע לאדמו"ר מהר"ש לבקש ממנו ללמוד חסידות חב"ד, אולם אדמו"ר מהר"ש סירב, באומרו ששורש נשמתו הוא מעולם הפשט ואינו שייך לחסידות¹⁶.

אולם בזכרונות של חסיד חב"ד אחד אנו מוצאים¹⁷:

16. כדמות השוואה יש להזכיר תופעה דומה ביחס האריז"ל לבעל האלשיך הקדוש (שבחי האר"י מהדורת אהבת שלום פרק י עמ' קט): "חשקה נפשו של הרב משה אלשיך ז"ל בזאת החכמה וילך הלך ובכה עד שבא אצל הרב ונשק רגליו ואמר לו אדוני מה פשעי מה חטאתי שאין האדון רוצה לקרבני להיות כאחד מתלמידיו... אמר לו הרב שלא בא נשמתו בעולם הזה אלא לחבר הספרים ההם שחיבר על דרך הפשט". ראה גם אגרת ר' שלומיל ('האר"י וגוריו' מכון אהבת שלום עמ' סב) על הב"י שהאר"י ז"ל אמר לו: "שנשמתו אינה מסוגלת לקבל חכמה יותר אלא על פי דרך של רמ"ק ז"ל".

במסורת חב"ד אמר אדמו"ר הזקן בעל התניא דומה לזה לחכם אחד שביקש להתקרב לחסידות. בסיפור חסידים (המיוחס שם בטעות לרשימת רב"ש, אך הוא לחסיד לא נודע) שהתפרסם בעיתון כפר חב"ד בידי הרב יהושע מונדשיין מסופר: "שמעתי מהזקן ר' אשר [גרומאן] שו"ב מניקאליאוו, שפעם אחת היה אדמו"ר בשקלאוו, והרב דשם הרה"ג ר' העניך [שיק, אביו של החסיד רבי פנחס רויזס משקלאוו] אמר לאדמו"ר נ"ע, שהוא רוצה גם-כן להיות חסיד. והשיב לו אדמו"ר, שהוא אינו שייך לזה, בלשון אשכנז: שהוא פון איין אנדער ליים [=מסוג אחר של חימר, טיט]. ושאל אצלו ר' העניך: מה זה הפירוש? ואמר לו אדמו"ר: הרי זה פיוט מפורש, "טיט עולם-הבא שממנו נצמחים החסידים" (הכוונה ליוצר' של שבת שלפני שבועות, הפותח "אהלל": טיט העולם הבא שחסידיים ממנו נצמחים כו'). – לענין פגישות המלבי"ם עם אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש ראה גם לעיל הערה 9.

17. הרב נחום גורלינק, עיתון 'כפר חב"ד' גליון 491 עמ' 33.

"בשנותיו האחרונות היה [המשפיע] ר' גרונם [אסתרמן]¹⁸ אוֹחֵז בִּידוֹ תְּמִיד אֶת הַסֵּפֶר מוֹרָה גְּבוּלִים וּבְעִיקָר לִמַּד אֶת סוֹף הַחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי בַּעֲנִיַּן טַעְמֵי הַמִּצְוֹת וּלְפַעֲמִים שִׁיתֵּף גַּם אוֹתָנוּ בַּהֲרַבָּה טַעְמֵי הַמִּצְוֹת עַפ"י חֲסִידוֹת¹⁹. בִּנְגֻלָּה לִמַּד בַּעֲיָקָר אֶת פִּירוּשׁ הַמַּלְבִּי"ם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת" עַל סֵפֶר וִיקְרָא, וּפַעַם אָמַר לִי בַּהֲתַפְעֻלוֹת "הַמַּלְבִּי"ם הֵיךְ גָּאוֹן אִמִּיתִי" וְסִיפֵר, כִּי כִשְׁקֵרָה שֶׁהָיָה עַל הַמַּלְבִּי"ם לֹאִיזָה צוּרֵךְ צִיבוּרִי לִקְבֹּל תַּעֲוֹדָת בַּגְּרוֹת עֲשֵׂה אֶת זֶה בַּמִּשְׁךְ חֹדֶשׁ וְחֹצִי בַּמָּקוֹם שְׁנַיִם רַבּוֹת שְׁלוּחֹת הַלִּימוּד בְּבֵתִי סֵפֶר.

בשנת תרפ"ב ותרפ"ג בבחורותי גרתי ברוסטוב ועבדתי אצל האחים גוראריה. העבודה היתה קשה וביתי היה רחוק מבית הרבי ולא הצלחתי לבקר אצל הרבי בתכיפות. פעם פגע בי ידידי החסיד ר' חיים יונה לוצקי ז"ל²⁰ ואמר לי שהרבי כ"ק אדמור הריי"ץ (נ"ע) התעניין בי ושאל אם אני עוסק בצ"צ, והוא השיב לו שאני לומד בכל יום בפני המתפללים בביהכנ"ס של החיילים (בקרבת ביתי) פרשת חומש עם פירוש המלבי"ם. הרבי היה מאוד שבע רצון ומסר לי "ישר כוח וימשיך בהצלחה".

בהקשר לזה מעניין להביא מזכרונות יליד ליאדי מבית חסידי חב"ד מזמן הרה"ק רחש"ז²¹, שמתאר את ההתלבטיות ביחס של חסידים למלבי"ם מחד, ואת ההתפעלות של המפגש המפעים בין ילד חסידי מעיר קטנה עם הגאון בעל השם העולמי, מאידך²²:

"בסמאלענסק הכרתי את הגאון מקעמפנא, רבי מאיר לייבוש, המלבי"ם. כבר מילדות קדומה שמעתי סיפורים רבים על גאונותו, אמת, החסידים הסתכלו בחשד מסויים על פירושו "מקרא קדש" על תנ"ך, בכל זאת עמד התנ"ך עם פירוש מלבי"ם בעמודת הספרים בבית מדרש הגדול בעיר הולדתי [ליאדין], יחד עם כל הספרים של גדולי הרבנים והגאונים הקדמונים, גם הספרים האחרים של המלבי"ם: 'ארצות השלום', דרשות עם פירוש שיר השירים, "שיר הנפש" וספרו העיקרי "התורה והמצוה" היו מצויים בבתי מדרש החסידיים. בשנות נעוריי אהבתי לעין בספר המלבי"ם, בספרו "התורה והמצוה" על תורת כהנים ראיתי גאונות ובקיאות רבה. ההגיון, הפשטנות של הפשט מצאה חן רב בעיני.

18. החסיד רבי גרונם אסתרמן, מחסידי אדמו"ר מהר"ש ומהרש"ב מליובאוויטש, גדול המשפיעים בשיבת תומכי תמימים בימי אדמו"ר מהרש"ב. על דמותו ראה שם בעיתון הנ"ל, 'רשימות דברים' ח"א עמ' רעג.

19. יש להעיר שבדרך כלל שללו חסידים לימוד בספר 'מורה הנבוכים' (ראה 'תורת שלום' לאדמו"ר הרש"ב עמ' 1) ותמוה שעסק בכך באופן תדיר, אך יתכן שהיו לו כתבי חסידות מהצמח צדק כמו 'ספר החקירה' (שהופיע בדפוס בשנת תרע"ג) שיש בהם ביאורים במורה ע"ד החסידות ובשל כך עסק בנושאים הנ"ל.

20. על דמותו המרתקת והמיוחדת של החסיד רבי חיים יונה לוצקי, ראה עיתון כפ"ח עמ' 841 עמ' 54.

21. עליו ראה 'היכל הבעש"ט' גליון יח עמ' צז ואילך.

22. ר. ב. "מספר החיים שלי", מתורגם מאידיש.

כבר בילדותי הייתה לי תשוקה גדולה לראות את המלבי"ם, הגאון האמיתי והמח הכביר, אחד מגדולי הדור המועטים.

ותקוותי אכן התמלאה. בפעם הראשונה ראיתיו כאשר נהייתי "בר מצוה". בבר מצוה שלי אמרתי "חילוק" דהיינו פלפול של חריפות בגמרא. המלמד שלי לא ידע, החלטתי על כך בשקט, וכאשר הזמינו את הלומדים ושני רבנים למסיבת בר מצוה, הרשמתי אותם בבקשותי ובחריפותי, בלי יגיעה, כמעט ספונטנית הכנתי "חילוק", דרשה של לומדות ופלפול. לבר מצוה שלי הגיע דודי מסמאלענסק. כאשר ראה שהלומדים מתפעלים מהלומדות שלי ביקש מאבי ז"ל שירשה אותי לנסוע לסמאלענסק איפה שהמלבי"ם שהה שם זמן מה אצל חתנו הושע זעלקין. בתו היחידה של המלבי"ם, פראדיל, היתה אשתו השנייה של זעלקין.

דודי מסמאלענסק הזמין לעצמו את הרב צוקערמאן... וכמה לומדים חריפים וחגגו עוד פעם את הבר מצוה... [ו]החליט להביא אותי לפני המלבי"ם שיבחון אותי. הוא רצה שהגאון מקעמפנא יתן את הסכמתו עלי. דודי ועוד ידיד שלו, חריף גדול וסוחר מצליח הובילו אותי למלבי"ם. זה הי' שבת לקראת ערב.

לבי דפק חזק, פחדתי מאד, שאני אציג את עצמי לפני המלבי"ם כאשר יבחון אותי? האם מילתא זיטרתא היא מה שגאון עולם יכול לשאול אותי? אני אשאר בפה פעור לבוז ולחרפה. אף יחד עם זה מאד רציתי לראות את הגאון מקעמפנא. איך רבי וצדיק נראה, כבר ידעתי. רבי [חיים] שניאור זלמן מליאדי (נינו של בעל התניא) שעם נכדיו למדתי יחד בחדר, בחן אותי ובירך אותי כמה פעמים, אך רציתי מאד לדעת כיצד נראה גאון לא חסידי, שספריו מצויים בבתי מדרש.

המלבי"ם התגורר אז אצל בתו. שם בבית הי' מנין בשבת וביו"ט, איפה שהמשפחה הגדולה של הזעלקינס ועוד יחידי סגולה היו מתפללים.

אני ומלווי התפללו שם ערבית. גם המלבי"ם הי' בין המתפללים. לא יכולתי לראות את פניו מפני שהי' קצת חשוך.

נשארנו אחרי תפילת ערבית. המלבי"ם הבדיל בחדרו המיוחד. כאן כבר הסתכלתי היטב בפניו. הוא עשה עלי רושם אדיר. מצח גדול וחיוור, זקן עבות לבנבן כסוף, מבט עמוק ומרוכז. ידיים צרות וחיוורות, וקול שירי נעים. פנים שנדיר לראות כמותו. בדמיון הילדות שלי הצטייר הוד פניו בצורה אגדתית.

אחרי הבדלה קרבו שני מלווי לשלחנו של המלבי"ם, ובקול רועד מלא הכנעה ביקשו שיבחון אותי. ברגע הראשון סירב, אך לא נסוגו והפצירו את הגאון שישאל אותי משהו בגמרא.

אני פחדתי כאשר הגאון ליטף אותי בלחיי ובחיוך עייף הסכים לשאול אותי על מה שלמדתי.

כאשר המלבי"ם נגע בפניי בידו הרכה, צמרמורת עבר בגוי. נדמה הי' לי כאילו קרני אור מאירים של פניו מקרינים לתוכי. ברגע הראשון הסתחררתי; הרגשתי כאילו שאני מוקסם, כמו בחלום צלצל באוזני קולו של הגאון. הוא שאל אותי: מה אני לומד? עניתי משהו מתוך פחד. ואז שאל אותי איזו קושיא, ועניתי משהו מתוך אימה. אז הוא שאל: מהי כוונת תוספות? שוב עניתי לו משהו כאשר אני רוטט כולי. המלבי"ם שוב ליטף אותי על לחיי ומתוך קול רך ושירי אמר לי משהו - מה, איני זוכר. אך מן הבעת פנים של שני מלווי הבנתי שהם שבעים רצון מדברי המלבי"ם. נרגעתי והרגשתי מאושר. המלבי"ם נתפס אצלי אז כמלאך שמופיע בדמות אדם.

מלווי ביקשו מאת המלבי"ם שיברך אותי, הגאון הניח את ידיו על ראשי ואמר בלחש כמה מלים מתוך כוונה.

הרי שממש ככה נראה גאון, הגדול הדור! באותו לילה לא יכולתי להירדם מרוב התפעלות, כלום דבר קטן הוא? המלבי"ם בעצמו בחן וברך אותי...

אחרי חמש שנים ראיתי פעם אחרונה את המלבי"ם, הוא הגיע לבקר את חתנו ובתו בסמאלענסק. וזה הי' זמן קצר לפני פטירתו....²³

אך על התקבלות מוחלטת של תורת המלבי"ם בחב"ד, תעיד העובדה שספרי המלבי"ם מובאים באורח תדיר בכתבי כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה, תוך שהוא מעיין בדבריו בכובד ראש.²⁴

קאצק וגור

בספר 'ישישים חכמה'²⁵: "בעיר לינטשיץ התגורר חסיד קאצק זקן שהיה גביר גדול והיה רודף עד חרמה את הרב דמתא הגאון המלבי"ם זצ"ל עד שקללו המלבי"ם וירד

23. על אהדת המלבי"ם אצל חסידים בכלל וחסיד חב"ד בפרט (בשנת תרכ"ט) ראה המתואר (המגיד כו ניסן תרכ"ט עמ' 20): "בעשרים וארבע לחדש העשירי ראו יושבי חערסאן אור גדול כי ביום הזה הופיע עלינו בהדר גאון עזו הרב הגאון פאר עמינו ר' מאיר ליבוש מלבים... עיר גדולה ירנו ועדתו גדולה מאד... בהם חסידי חב"ד חסידי פולין... אך הוא יפק רצון כלהם!"] איש לפי חכו יטעון טעם דבריו ויהיו בפיו כדבש למתוק כתלמיד כמבין כולם ישבעו ויתענגו מטובו וכלם עונים ואומרים כי גדול הרב מלבים מאד". (תודה להרב"א שהביא ציטוט זה לתשומת לבי).

24. דוגמא אקראית: לקו"ש חל"ב עמ' 84 בהערה 11 ושם בהערה 28. עמ' 142 הערה 23. ועוד. ובאגרת מי' אייר תשי"ב לר' א"א יאלעס ע"ה (לקו"ש ח"ז ע' 311-308. אגרות קודש ח"ו סימן א' תקסא): "במאמרז"ל קא מיפלגי במתיבתא כו' ישנו דרוש גאוני בפי' התוהמ"צ להמלבי"ם (ר"פ חוקת). ובכ"ז הרי ההשוואה מבלטת ביותר וואס חסידות איז, המעינות ושפע אור חדש שנתגלו ע"י".

25. מאת הרב נח גד וינטראב, בשם הרב אליהו רוטנברג, עמ' רצב.

מכנסיו נעשה עני מרוד ובעל יסורים גדול ממש, ור"ל ירד לטמיון עם כל בני בתו הלך ובא האיש לפני הגה"ק בעל "חידושי הרי"ם" זצ"ל וקבל לפניו על אשר נעשה לו. השיב לו החידושי הרי"ם: מה אתה רוצה מדוע רדפת את המלבי"ם הלא הוא איש גאון גדול וצדיק ואתה מבקש עוד שיהיה לך טוב אלא מפני שסוף סוף הנך ירא שמים משלמים לך זאת בעולם הזה, כדי שלכל הפחות לא תטרד בעולם הבא..."

על אחד מגאוני חסידי פולין, הגאון הנודע רבי ישראל יהושע טרונק בעל החלקת יואב, מסופר²⁶: "היה בקוטנא שוחט צעיר ת"ח וחסיד נלהב אולם כדרכם של הרבה חסידים בימיו לא נחה דעתו מספריו של הגאון המלבי"ם, פעם בהיותו בבית המדרש ראה בידיו של אחד המתפללים ספר של המלבי"ם השוחט הנ"ל התחיל להטיח דברי גנות על המלבי"ם. איך שהוא נודע הדבר לר' יהושע'לה, אשר שלח לקרא את השוחט וביקש ממנו שיחוס וירחם על עצמו ועל משפחתו ויסע לקייב - שבאוקראינה - ויקח אתו מנין יהודים ויעלה על קברו של המלבי"ם ויבקש מחילה, הנ"ל שהיה כאמור ת"ח וחסיד וגם נמנה על מקורביו של ר' יהושע'לה ניסה להתעלם מדברי הרב ואז שלח לו ר' יהושע'לה והודיע לו: גוזרני עליך בתור מרא דאתרא שתעשה כמצוותי והדבר יהיה לטובתך ולהצלת משפחתך, ואם לא תשמע לי לא תהיה לי כל ברירה אלא לנדותך ועד כי מרה תהיה אחריך, בשמעו מילים אלו כדרבונות נאלץ השוחט לנדוד לקייב ולמלא פקודת הרב".

ואצל חתנו בעל הנפש חיה²⁷ שהי' מגדולי חסידי ה'דברי חיים' מצאנז, מצינו התייחסות דומה²⁸. כפי שראינו המלבי"ם הי' רבה של עיר לינטשיש בפולין, וגורש משם על ידי החסידים שהתנגדו אלו, אחרי סילוקו התרחשו אסונות בעיר שתלו הדבר בסילוקו של המלבי"ם אי לכך ביקשו את הגאון בעל 'נפש חיה' לבא לעיר לתקן את העיוות, ועל כך כותב: "נוסף עלי טרדות אחרות אשר גם עתה מוכרח אנכי לנסוע לעיר אשר הרה"ג הצדיק ובני העיר ביקשו ממני לשים דרכי שמה בדברי עסקי העיר ולכונן העיר על תלה"²⁹.

26. 'תולדות הגאון מקוטנא' בתוך ספר 'גנזי אבות - ישועות מלכו' ירושלים תשס"ו עמ' פה, ממה ש"סיפרה בתו של ר' יהושע'לה מרת שרה".

27. הגאון רבי חיים אלעזר וואקס מקאליש פיטרקוב מגאוני הדור בפולין. חיבר ספר הנודע 'נפש חיה', ועסק רבות ביישוב ואתרוגי ארץ ישראל. נפטר בש"ק חקת ל' סיון תרמ"ט.

28. 'בגנזי אבות - נפש חיה' עמ' שכ יו"ד סי' יג.

29. ב'תולדות הנפש חיה' (נספח ל'שם ושארית לנפש חיה' ירושלים תשכ"א עמ' 18) מסופר עוד: "שמעתי מש"ב ר' ח"א בלאס שבזמן המחלוקת בעיר לנציץ נגד הגאון המלבי"ם ז"ל הפציר הגאון הנ"ל שהנפ"ח יבוא לעיר בכדי להשקיט את אש המחלוקת. הנפ"ח נעתק לבקשתו ובא לשם בש"ק לפני הדרשה שם לב שבני העיר נושקים את הס"ת ביד וכשעלה לדרוש ודרש מהם שיחדלו מהמחלוקת נגד רבם הגדול וישלמו לו משכרתו (אחת הנגישות נגדו היתה שלא שילמו לו את משכרתו), אמר - בין היתר - עולם הפוך ראיתי פה, בנוהג שבעולם מנשקים את הס"ת בפה ואת המשכורת לרב משלמים ביד אולם פה הפכתם את היוצרות..." וראה שם עוד ממכתב ר' יצחק ידידיה פרנקל בן לינציץ.